

BASHKËPUNIMI I SADIK RAMËS ME AZEM E SHOTË GALICËN

Populli shqiptar në të kaluarën ka bërë shumë luftëra, ka përjetuar edhe shumë vuajtje të shkaktuara nga pushtues e armiq të ndryshëm. Bashkëpunimi ndërmjet prijësve të popullit nuk ka munguar dhe ishte shumë herë në nivel të lartë. Ai ishte kusht themelor që i mundësonte edhe format e tjera të bashkëpunimit si ndërmjet popullatës së krahinave të ndryshme, ashtu edhe të popullit me prijësit e tyre. Në luftërat e shumta të popullit shqiptar, kur ishte bërë bashkëpunimi i duhur në të gjitha rrafshet, suksesi kurrë nuk kishte munguar. Raste të tilla të ndritshme nga e kaluara janë historike ka shumë, por kësaj here do të veçojmë bashkëpunimin e princave shqiptarë në epokën e Skënderbeut, kur ata lidhën besën në Lezhë për luftë të përbashkët dhe së bashku me popullin për një çerek shekulli përballuan me sukses sulmet e fuqisë botërore të asaj kohe-Perandorisë Osmane.

Edhe në fazën e parë të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit bashkëpunimi i singertë i rilindësve tanë mobilizoi popullin shqiptar dhe u arritën fitore në fushat e betejës kundër ushtrisë perandorake osmane. Fryt i bashkëpunimit të gjithanshëm të prijësve të shquar të Lëvizjes për Çlirim Kombëtar dhe popullit ishte edhe krijimi i

Shtetit të pavarur shqiptar-Shqipërisë më 28 Nëntor 1912 në Vlorë.

Përkundër përpjekjeve dhe luftës, për më tepër së gjysmën e shqiptarëve që nuk u përfshinë brenda shtetit amë, mbeti obligim themelor vazhdimi i luftës për çlirim dhe bashkim kombëtar nga robëruesit e rinj, që kishin qëllime edhe më të liga sesa ata të mëparshmit. Lëvizja e armatosur çlirimtare shqiptare e kësaj kohe, e njohur edhe si Lëvizja Kaçake, në deceniet e para të shekullit XX nxori në dritë shumë personalitete kombëtare, në mesin e të cilëve edhe Azem e Shotë Galicën dhe Sadik Ramën e Gjurgjevikut të Madh të Llapushës, për veprimtarinë patriotike dhe bashkëpunimin e të cilëve do të bëjmë fjalë në këtë trajtesë.

Nga studiues të kësaj periudhe të historisë shqiptare veprimtaria patriotike dhe luftarake e Sadik Ramës ngritet lart sa këtë e bën personalitetin më të rëndësishëm të rrethit të Podrimes (Anadrinit). Njëri ndër studiuesit dhe njohësit më të mirë të ngjarjeve dhe personaliteteve kombëtare të kësaj periudhe në Kosovë shprehet: “Sadik Rama i Gjurgjevikut ishte figura numër një pas Azem Bejtës”.¹ I lindur në vitin 1872 në Gjurgjevik të Madh të Llapushës Sadiku ishte veprimtar dhe udhëheqës i luftës për çlirim e bashkim kombëtar. Mori pjesë në lëvizjen populllore dhe në kryengritjet antiosmane të viteve 1903, 1904, 1906, 1910 dhe 1912; ishte njëri ndër udhëheqësit kryesorë të

---

¹ Dr. Liman Rushiti: “*Lëvizja Kaçake në Kosovë 1918-1928*”, Prishtinë, 1981, f. 127.

kryengritjes së vitit 1912 në Rrafsh të Dukagjinit; bashkëpunëtor i ngushtë i Hasan Prishtinës, Bajram Currit dhe Azem e Shotë Galicës në luftën e popullit shqiptar të Kosovës e të viseve e tjera shqiptare kundër pushtuesve serbomalazezë. Ai kundërshtoi politikën serbomadhe të shkombëtarizimit. Gjatë viteve 1919-1923 drejtoi çetat kryengritëse të Rahovecit me rrethinë. Bashkëpunimi i Sadik Ramës, ideolog dhe udhëheqës i çetave çlirimtare të Llapushës e të Podrimës, me Azem e Shotë Galicën kishte filluar kaheër, por shkallën më të lartë e arriti në prag të kryengritjes shqiptare të pranverës së vitit 1919. Gjatë atij viti këto dy personalitete të shquara punuan bashkërisht në përgatitjen dhe koordinimin e shumë veprimeve kryengritëse.

Siç është e njohur, kryengritja e vitit 1919 filloi në Deviq, si qendër e rrethit të Drenicës. Azem Galica kishte tubuar shumë luftëtarë pranë kësaj qendre, por duke parë se edhe armiku kishte bërë përqendrim të madh të forcave të tij hoqi dorë nga ky sulm dhe me një numër të madh luftëtarësh i shkoi në ndihmë Sadik Ramës në Gjurgjevik të Vogël ² ku ishte i rrethuar nga shumë forca ushtarake serbomalazeze.

Rrethimi i Deviqit ishte bërë me marrëveshje dhe për qëllime të caktuara strategjike që të mbaheshin të përqendruar aty një numër i madhe ushtarësh e xhandarësh serbë përderisa në viset e tjera të rretheve të Rahovecit, Klinës e Istogut kryengritësit shqiptarë po

---

² Mr. Ibrahim Çitaku: "*Azem Galica*", Prishtinë, 1996, f. 171.

arrinin suksese të mira luftarake. Ata kishin çliruar një territor të gjerë dhe nëpër shumë komuna kishin vendosur pushtetin e tyre. Gjatë zhvillimit të luftimeve popullata civile shqiptare ishte treguar shumë solidarë dhe e gatshme për t'i ndihmuar kryengritësit.³ Me qëllim të zgjerimit të kryengritjes udhëheqësit e saj kishin dërguar njerëz në Rrafsh të Dukagjinit dhe të Kosovës. Kështu, për një periudhë relativisht të shkurtër kryengritja u zgjerua dhe u masivizua në tërë hapësirën e Dukagjinit. Veprimet e kryengritësve zhvilloheshin në katër qendra kryesore: të Rahovecit në krye me Sadik Ramën e Ramadan Shabanin; të Drenicës me Azem e Shotë Galicën; të Pejës e Istogut me Ramë Alinë dhe Halit Ahmetin, si dhe Grupi i Prizrenit e Gjakovës me Abaz Astrazupin dhe Zefin e Vogël.⁴

Bashkëpunimi dhe koordinimi i veprimeve të priësve të këtyre grupeve ishte faktor i rëndësishëm që ndikoi në arritjen e sukseseve dhe masivizimit të lëvizjes së kryengritjes të pranverës së vitit 1919.

Pas disa javë luftimesh të suksesshme kryengritësit shqiptarë për shkaqe objektive (mungesa e municionit dhe e ushqimit) u detyruan të tërhiqen nga luftimet dhe të shpërndahen në grupe të vogla, ndërsa një pjesë e tyre edhe të largohen për në Shqipëri.⁵ Edhe në këto kushte të rënduara vazhduan kontaktet dhe format e

---

³ Mr. Lush Culaj, *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës*, Prishtinë 1997, 85.

⁴ Si shënimi 1, f. 92-93.

⁵ Si shënimi 3, f. 85.

tjera të bashkëpunimit midis çetave të Drenicës dhe të Podrimes.

Pas pushimit të kryengritjes Sadik Rama ishte personi më i kërkuar nga pushtetarët serbë të kësaj kohe, prandaj edhe u detyrua të largohet për në Shqipëri së bashku me të gjithë anëtarët e familjes së tij. Ai gjatë nëntorit të vitit 1919 me familjen e tij qendroi në Spaq⁶ nga kërkoi ndihmë prej Komitetit Mbrojtja Kombëtare e Kosovës në Shkodër dhe prej Qeverisë shqiptare. Në ndërkohë Sadiku me familje transferohet në Shkodër ku blen një shtëpi në të cilën vendoset bashkë me familjen e vet, të kushërinjve dhe disa familje të tjera të luftëtarëve të tij. Shtëpia e tij në Shkodër u bë vendtakim i rëndësishëm me njerëzit e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës. Ajo u bë shtëpi edhe e Shotë e Azem Galicës, kur dimëronin në Shqipëri.

Ishte bindje e përbashkët e Azemit, Shotës dhe Sadik Ramës se muajt e ngrohtë të vitit duhet t'i kalonin në Kosovë për të penguar veprimet çnjerëzore të pushtetit serb ndaj popullatës së pambrojtur shqiptare. Udhëtimet e shumta për në Shqipëri dhe kthyerjet në Kosovë Azemi e Shota i bënin gati çdo herë të ndihmuar nga Sadik Rama dhe njerëzit e tij. Në pranverën e vitit 1920 Sadiku me 200 luftëtarë kthehet nga Shqipëria në Kosovë. Sipas të dhënave të Komandës Ushtarake të Gjakovës, atij në Kosovë iu bashkangjiten 300 luftëtarë të tjerë.⁷ Ashtu të bashkuar

---

⁶ Si shënimi 2, f. 184/85.

⁷ Si shënimi 4, f. 127.

ata ishin drejtuar kah Istogu për t'iu ndihmuar çetave kaçake që luftonin atje. Gjatë rrugës luftëtarët e Sadikut shkatërruan linjat telefonike ndërmjet Pejës e Gjakovës. Pas këtij aksioni forcat ushtarake serbe sulmuan njësitet e udhëhequra nga Sadiku dhe i detyruan të ndërrojnë drejtimin e tyre. Më 17 mars 1920 Sadik Rama me 150 luftëtarë të tij gjendej në rrethin e Podrimes.

Zona Neutrale e Junikut (dhjetor 1921-shkurt 1923) paraqet një kaptinë të veçantë të bashkëpunimit të ngushtë e të suksesshëm të prijësve të çetave çlirimtare të Kosovës. Në këtë periudhë vepruan dhe bashkëpunuan edhe Sadik Rama e Azem e Shotë Galica. Në Zonën e Junikut gjatë vitit 1922 konsiderohej se gjendeshin mbi 2000 luftëtarë nga vise të ndryshme shqiptare që ishin nën robërinë sllave. Aty zhvilloheshin edhe shumë aktivitete politike e ushtarake. Shërbimet e ndryshme informative serbe nëpërmjet kanaleve të veta përcillnin aktivitetin që zhvillohej në Junik e rrethinë. Kështu, në raportin e 24 korrikut të vitit 1922, naçallniku i Qarkut të Dukagjinit urdhëroi naçallnikun e rrethit të Gjakovës që të takohet me Sali Bajraktarin e Junikut për ta informuar mbi lëvizjen e çetave në Zonën Neutrale. Naçallniku në fjalë takohet me Salihun më 19 korrik 1922, në orën 10 të mërkurës, në zyrat e komandës së çetës ushtarake në fshatin Hereç në pratinë e komandantit ushtarak të sektorit informativ, nënkolonelit M. Milutinoviq. Sali Bajraktari me këtë rast informon të pranishmit se në Zonën Neutrale të

Junikut gjenden 1000 kaçakë, ndër të cilët edhe Azem Bejta, Sadik Rama e të tjerë.⁸

Në nëntor-dhjetor 1923 shumica e çetave që kishin vepruar gjatë verës në Kosovë u kthyen në Zonën Neutrale. Numri i pjesëtarëve të çetave ishte shtuar edhe më shumë. Aty gjendeshin edhe Hasan Prishtina, Bajram Curri dhe prijës të tjerë të çetave, si: Azem e Shotë Galica, Sadik Rama e shumë të tjerë.⁹

Çetat e Lëvizjes Kaçake gjatë verës qarkullonin lirisht nëpër Kosovë. Çetat e Azem Galicës dhe Sadik Ramës ishin në bashkëpunim të ngushtë edhe në luftimet kundër forcave ushtarake të Ahmet Zogut, që zhvilloheshin në veri të Shqipërisë gjatë janarit të vitit 1923 në rrethin e Tropojës, të Hasit e të Krumës. Sulmi në Krumë ishte i planifikuar dhe udhëhiqej nga luftëtarët e Çetës së Azemit, në njërën anë, ndërsa në anën tjetër nga ata të Sadik Ramës.

Në Junik ishte formuar Këshilli Qeveritar që ishte i ndikuar nga Tirana e Beogradi. Pas një kohe kjo lloj qeverie e Zonës Neutrale të Junikut tentoi t'i dëbojë çetat e Lëvizjes së Kosovës nga Juniku. Për këtë qëllim i ftuan Azem Bejtën dhe Sadik Ramën që t'ua komunikojnë lajmin se të gjithë luftëtarët duhej t'i dorëzonin armët kinse për shkak të ngatërresave. Kur këta nuk pranuan një gjë të tillë iu komunikua se duhet ta braktisin Zonën Neutrale. Pas këtij rasti prijësit e

---

⁸ AJ, MPB, K-26, Naçallniku i Qarkut Metohisë, rez. dok. nr. 1369, 26.08.1922.

⁹ Si shënimi I, f. 199.

Lëvizjes filluan t'i tubojnë çetat e luftëtarëve të Kosovës dhe paralizuan veprimtarinë e Këshillit të ashtuquajtur të luftëtarëve qeveritarë të Junikut. Veprimtaria patriotike e luftëtarëve shqiptarë në Junik gjatë kësaj kohe i pengonte tepër autoritetet serbe, të cilat bënë plane të shumta për shkatërrimin e tyre. Me ndërhyrjen ushtarake në Junik ishte planifikuar edhe vrasja e prijësve të çetave kryengritëse shqiptare, ishte bërë edhe plani konkret për sulmimin e kullës ku banonin Azem e Shotë Galica, Sadik Rama e prijësit e tjerë kryengritës shqiptarë. Për fat të mirë ky plan dështoi. Të lutur nga autoritetet shqiptare të Junikut çetat nuk rezistuan fare, që të mos pësonte popullsia vendëse.

Shuarja e Zonës Neutrale të Junikut ndikoi negativisht në Lëvizjen Çlirimtare Shqiptare. Forcat qeveritare të dy shteteve (Shqipëri-Mbretëri SKS) ishin në aksion të vazhdueshëm kundër tyre. Gjendja e rëndë që u krijua detyroi shumë luftëtarë-kaçakë t'i dorëzoheshin pushtetit të Tiranës dhe të Beogradit. Në mesin e atyre që u dorëzuan ishte edhe prijësi i njohur Sadik Rama. Ai më 14 shkurt 1923 iu dorëzua organeve shtetërore të Shqipërisë.¹⁰ Shkaqet e dorëzimit të tij ishin të shumta, por nga to po përmendim vetëm disa: mosha e shtyrë, sëmundja që po e rëndonte çdo ditë e më shumë dhe presionet që po ushtronte pushteti okupues serb ndaj familjes së tij të gjerë të mbetur në Kosovë. Përkundër gjithë kësaj që po ndodhte në këtë kohë, Azemi me

---

¹⁰ *Po aty.*

Shotën dhe shumë trima të tjerë po qëndronin në Kosovë dhe po e vazhdonin rezistencën e armatosur kundër njësiteve ushtarake dhe xhandar-mërisë serbe në Kosovë.

Vendbanimi i fundit ku pushoi Azemi i plagosur në Luftën e Galicës, më 24 korrik 1924, ishte Kulla e Sadik Ramës në Gjurgjevik të Madh, në të cilën në atë kohë banonte kushëriri i Sadikut, Met Ymeri. Ai ia lidhi plagët dhe u interesua për shërimin e tij. Të nesërmen, kur çeta ishte e shtrënguar të vazhdonte rrugën, Azem Galica ndërroi jetë në malet e Përçevës. Në fshehtësi të plotë një grup shokësh e varrosën duke e lëshuar trupin e tij të mbeshtjellë me jorganët që i kishin marrë në kullën e Sadik Ramës, në Shpellën e Përçevës të quajtur „Quku që kërcet“.

Pas vdekjes së Azemit barra e udhëheqjes së çetës i mbeti Shotës. Bashkëpunimi që ishte bërë tanimë tradicional midis Shotës e Sadikut vazhdoi edhe në të ardhmen. Me kalimin e kohës dhe me zhvillimet e reja që ishin shumë të disfavorshme për Lëvizjen Çlirimtare Shqiptare, bashkëpunimi midis Shotës dhe Sadik Ramës kishte filluar të zbehej, por deri në vdekje ai nuk u ndërpre.

